

A Nyírség rejtőzködő természeti kincse: a vámospércsi pusztai tölgyes maradvány

Gyarmathy István – Papp László
ronaorzo@gmail.com

Absztrakt

Hazánk legveszélyeztetettebb társulásai közé tartoznak a nyírségi pusztai tölgyesek. A kevés épségben fennmaradt ilyen terület egyike az a Vámospércs határában található kis erdő, mely nem áll hivatalos védelem alatt, de civil összefogással úgy tűnik, sikerült biztosítani hosszútávú fennmaradását. A cikk bemutatja az erdő botanikai értékeit (közülük is kiemelkedik a jelentős magyar nőszirm állomány) és a természetvédelmi kezelési-fejlesztési terveket.

Abstract

One of the most endangered associations in Hungary is the oak groves in the Nyírség. One of the few areas that has remained intact is the small forest on the border of Vámospércs, which is not under official protection, but it seems that it has managed to ensure its long-term survival through civil cooperation. The article presents the botanical values of the forest (among which the significant Hungarian female petals stand out) and the nature conservation management and development plans.

.....

Hajdan - még talán 100 évvel ezelőtt is - a Dél-Nyírség egy unikális értékeket hordozó és párját ritkító szépségű kistájunk volt. Az utolsó jégkorszak végén és azután felhalmozódott homokbuckák különleges formakincse, az ebből adódó domborzati- és talajviszonyok, az Alföld nyugatabbi részeitől eltérő, hűvösebb, nedvesebb mikroklíma rendkívül gazdag és változatos növény- és állatvilág kialakulását tette lehetővé. A mozaikos kistáj gazdag szötteként egymásba fonódó társulásai: a nedves-tocsogós buckaközi laposok nádasai, lápjai, mocsarai, a mezofil területek láp- és mocsárrétjei, láp- és ligeterdői mellett a száraz területek homokpuszta gyepei és homoki erdői számos, mára már megritkult, értékes növényfajnak adtak otthont, a láprétek kosborfajaitól a homoki területek itt részben endemikus fajaiig (pl. magyar kökörcsin (*Pulsatilla hungarica*), magyar nőszirm (*Iris aphylla subsp. hungarica*)).

A XIX. század vége és a XX. század nagy természetátalakításai a Dél-Nyírséget sem kerülték el. A nyírvízlaposokat lecsapolták, a gyepeket feltörték, az erdők őshonos faállományát idegenhonos fákból álló ültetvényekre cserélték. Szerencsére maradtak fent olyan felszínei, melyek többé-kevésbé őrzik a természetes, vagy legalább természetszerű állapotokat. Ezek nagy része ma már védelem alatt áll, mint a Hajdúsági Tájvédelmi Körzet, vagy a NATURA 2000 hálózat területei. A védettséggel nem tudták lefedni az összes szigetszerűen fennmaradt, védendő értéket és természetes állapotban fennmaradt területet. Ezt felismerve a Rónaőrző Természetvédelmi Egyesület (akkori nevén Dél-Nyírség Bihari Tájvédelmi Egyesület) a 90-es évek közepén a hollandiai székhelyű EECONET Action Fund-hoz fordult támogatásért, és azt megkapva mintegy 100 hektár védelemre érdemes területet (láprétek, lápok, beékelődő szántók és egy kis erdő, illetve bihari szikes gyepek, szikes tavak) vásárolt meg. A területek Létavértes (Falurét), Vámospércs (pusztai tölgyes), Álmosd (a Daru-láp egy része), Nyírábrány (Haneleki lápok) és Nyíracsád (Jónás-részi láprét egy fragmentuma), illetve Hosszúpályi (Konyár-Sóstó környéki szikes tavak) térségében terülnek el.

Az egyesület a Földtörvény előírásai miatt a vásárlást a Bihar és Tiszatáj Természetvédelmi Közalapítványok közbeiktatásával valósította meg. Így elérhetővé vált, hogy ezek a törvény által nem védett területek fennmaradhassanak, sőt értékeik gazdagodhassanak is (a vásárlás nélkül nem sok remény lett volna túlélésükre). A területek egy részén aktív élőhelyvédelmi, kezelési munkákat folytatunk. Ilyen az Álmosdi Daru-láp és térsége, melynek kezelésére korábban pályázatot nyertünk, ez volt „Mentőöv a Kék-Kálló völgyének” Norvég Alap projekt.

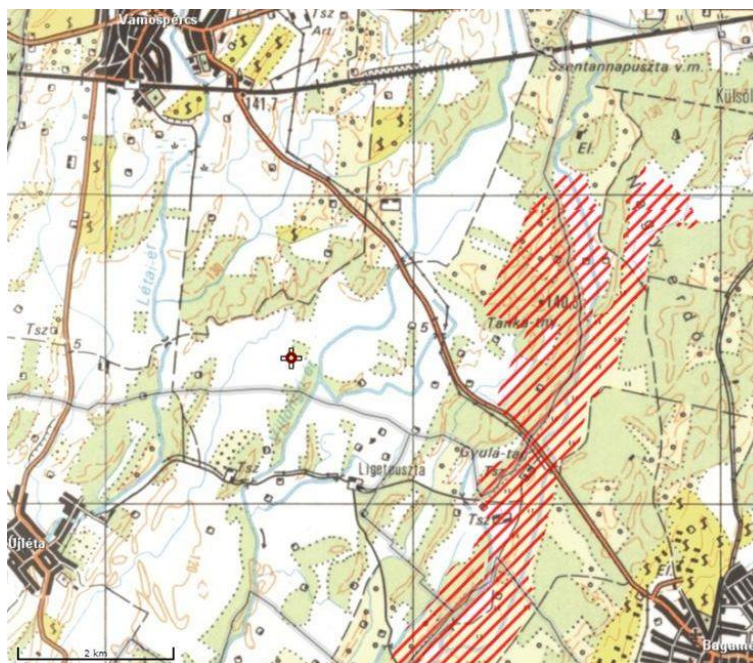
A jelen cikkben egyik kicsiny, ám annál értékeesebb területünket, a Vámospércsi pusztai tölgyest szeretnénk bemutatni. A nem üzemtervezett, kevesebb, mint fél hektáros erdőfolt a térség hasonló pusztai tölgyeseinek egyik utolsó, épségben megmaradt képviselője (1. kép).

1. kép

/Fotó: Gyarmathy István/

Az erdő egyedül dacol az idővel és a természetátalakító tevékenységekkel a környező, az ember által már birtokba vett területek (szántók, faültetvények) között (az alábbi térkép mutatja be elhelyezkedését, az erdőt kereszt jelöli, a sraffozott terület a védett Kék-Kálló völgye).

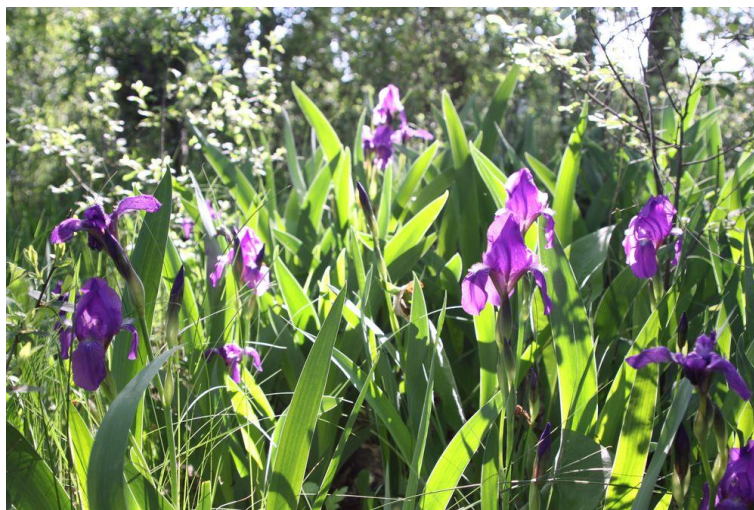

Áttekintő térkép

/Forrás: mepar.hu/

A tölgyesre az Újlétei Új Élet termelőszövetkezet akkori Földkiadó Bizottságának elnöke, Kiss Zoltán hívta fel rá a figyelmünket. Így az Álmosdi Daru-láp egyes területeinek vásárlásakor fennmaradt aranykoronáinkat fel tudtuk használni az erdő megvásárlására. Éreztük, hogy a 24-ik órában vagyunk, amit az is igazol, hogy számos ilyen kicsiny, de értékes erdőfolt tűnt el időközben a térségben, és a vagyonátadás körüli zavaros időszakban erdőnk is veszélybe került: darabonként elkezdtek lopni fáit. Ezt Beke István a HNPI akkori természetvédelmi őre (és egyesületünk tagja) áldozatos munkájának eredményeképpen sikerült megfékezni és megakadályozni, így szerencsére nem keletkezett nagy kár az erdőben.

Sokáig megelégedtünk azzal, hogy az erdőt fenntartsuk, a falopástól, egyéb károktól megvédjük. Néhány éve egy kisebb csapat botanikussal és zoológussal őszi időszakban meglátogattuk az erdőt. Amikor a kis tölgyest megtekintettük, rögtön szembe tűnt a sok magyar nőszirm (*Iris aphylla subsp. hungarica*) polikormon. Következő tavasszal, virágzáskor újra kimentünk, mellbevágó volt a látvány, a nőszirmoktól szinte lilállott az erdő (erről tanúskodik az alábbi 2. sz. kép is). Ekkor kezdtünk el részletesebben is foglalkozni az erdővel.

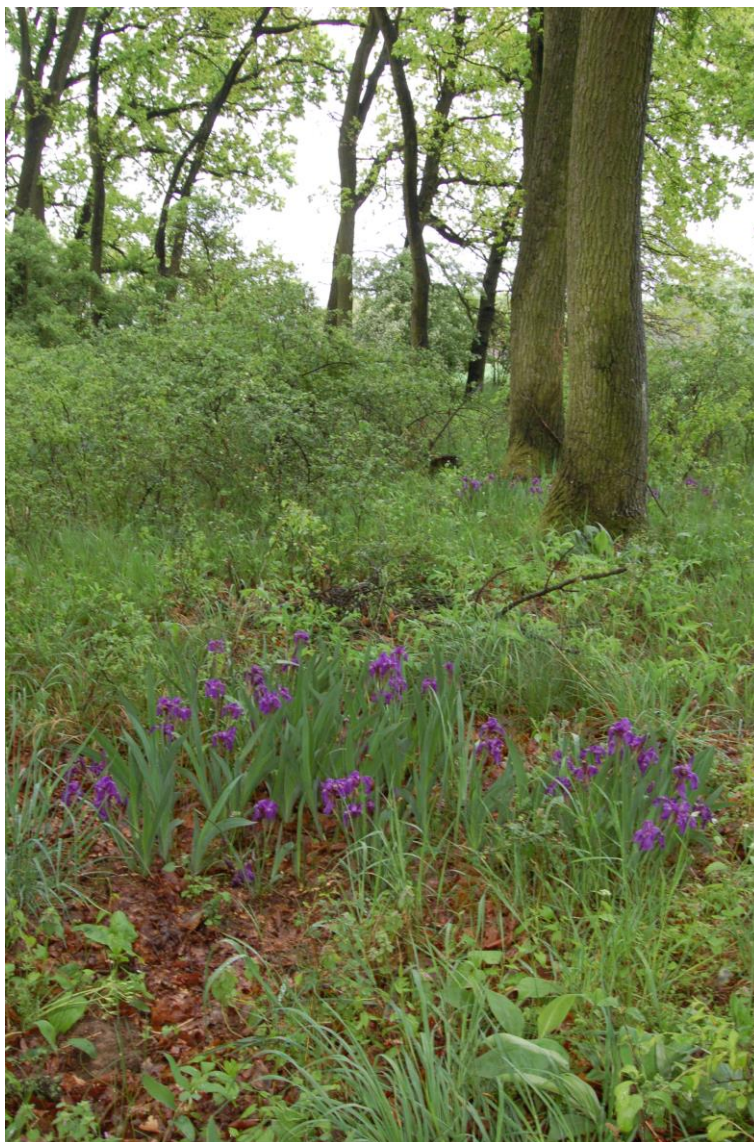

2. sz. kép

/Fotó: Gyarmathy István/

Az eddigi felméréseink igazolták, hogy az erdő csaknem intakt állapotban őrizte meg a nyírségi homoki tölgyesek társulási viszonyait (ezek mezofilabb változataként, ill. társuláshatári helyzetűként). Ugyanis itt három jelentős asszociáció találkozott: a nyírségi tölgy-köris-szil ligeterdő (*Fraxino pannonicae-Ulmetum*), a nyírségi gyöngyvirágos tölgyes (*Convallario-Quercetum roboris*) és a nyírségi pusztai tölgyes (*Melampyro debreceniensi-Quercetum roboris*). Meglepő módon tájidegen, invazív növényeket az erdőben alig találtunk. Néhány érdekesebb adat az eddigi felmérésekből:

Az erdő 100-120 éves kocsányos tölgyeit (*Quercus robur*) vadkörte (*Pyrus pyraeaster*) és mezei juharok (*Acer campestre*) kísérik. A szegélyeken és egyes belső részeken gazdag és változatos a cserjeszint, úgy mint egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*), kökény (*Prunus spinosa*), fagyal (*Ligustrum vulgare*), varjútövis (*Rhamnus catharticus*), csíkos kecskerágó (*Euonymus europaeus*). A lágyszárúak között sok az erdőssztyepra jellemző faj. Ezek közül is kiemelkedik a mintegy 100 polikormon, fokozottan védett magyar nőszirm (3. sz. kép).

3. sz. kép

Fotó: Papp László/

Néhány további jellemző faj: az édeslevelű csűdfű (*Astragalus glycyphyllus*), a közönséges méreggyilok (*Cynanchum vincetoxicum*), az erdei gyömbérgyökér (*Geum urbanum*), az orvosi és a mezofilabb igényű széleslevelű salamonpecsét (*Polygonatum officinale* et *P. latifolium*), a közönséges borsfű (*Clinopodium vulgare*), a bársonyos tüdőfű (*Pulmonaria mollissima*), a kimondottan nedves erdei eredetű, a nyírségben ritka, ezért védendő hagymás fogasír (*Dentarium bulbiferum*), a védett, erdei borkóró (*Thalictrum aquilegifolium*), ernyős sárma (*Ornithogalum umbellatum*), a debreceni kéküstökű csormolya (*Melampyrum nemorosum* subsp. *debreceniense*), az orvosi bakfű (*Betonica officinalis*), a bablevelű varjúháj (*Hylotelephium telephium* subsp. *maximum*), a citromkocsord (*Peucedanum oreoselinum*), az ernyős hölgymál (*Hieracium umbellatum*), a közönséges gyújtoványfű (*Linaria vulgaris*), a koloncos legyezőfű (*Filipendula vulgaris*), a védett bársonyos kakukkszegfű (*Lychnis coronaria*), a szintén mezofil igényű közönséges kakicsvirág (*Myelis muralis*), az előzőhöz hasonló közösségekben élő bojtortjános tüskemag (*Torilis japonica*), a közönséges nyúlárnyék (*Asparagus officinalis*), az ösztörüs veronika (*Veronica chamaedrys*), az erősen mezofil réti ibolya (*Viola pumila*), a gypűbükköny (*Vicia sepium*) és a félcserje selymes zanót (*Chamaecytisus ratisbonensis*).

Az állatvilág felmérése még nem történt meg, de szembetűnő a kis élőhelysziget gazdag faunája. Kiragadott példaként néhány jellegzetes faj: az énekesmadarak, az erdei pinty (*Fringilla coelebs*), széncinege (*Parus major*), erdei pacsirta (*Lullula arborea*), citromsármány (*Emberiza citrinella*), fülemüle (*Luscinia megarhynchos*), stb. mellett előfordul és valószínűleg fészkel itt a sárgarigó (*Oriolus oriolus*), vadgerle (*Streptopelia turtur*), kakukk (*Cuculus canorus*), és a ragadozók közül az egerészölyv (*Buteo buteo*) és a héja (*Accipiter gentilis*). A napsütötte helyeken gyakran találunk sütkérező zöld gyíkra (*Lacerta viridis*). A közeljövőben teljes körű florisztikai és faunisztikai kutatást tervezünk itt végezni, és ebben szívesen látjuk pl. szakdolgozók segítségét. Mindezekről szeretnénk a későbbiekben részletesen beszámolni.

A botanikai és zoológiai felmérések mellett szeretnénk itt természetvédelmi kezelési tevékenységeket folytatni (illetve egy részük már el is indult). Ezek közül néhány megvalósult és tervezett tevékenység felsorolásszerűen:

Megtörtént az erdő pontos határainak földmérő általi kijelölése.

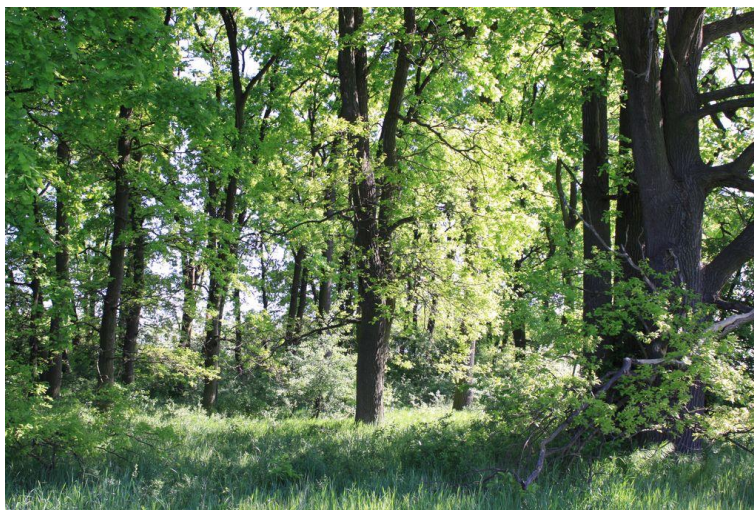
Felvettük a kapcsolatot a terület vadgazdálkodójával (Farkasvölgye VT.) az erdő közvetlen közelében létesített szórók megszüntetése érdekében.

A Debreceni Egyetem Botanikus Kertje segítségével (a DEBOTEKERT projekt keretében létrehozott ex-situ állomány felhasználásával) a következő hajdan itt (és a környéken) előfordulható védett növényeket tervezzük visszatelepíteni (az illetékes Zöld Hatóság engedélyét jelen cikk közlésre leadásának időpontjában kaptuk meg): erdei szellőrózsa (*Anemone sylvestris*), szürke veronika (*Pseudolysimachion incanum*), magyar kökörcsin (*Pulsatilla hungarica*), nagy ezerjófű (*Dictamnus albus*), tavaszi kankalin (*Primula veris*), homoki nőszirom (*Iris arenaria*), turbánliliom (*Lilium bulbiferum*).

Tervezzük továbbá a terület bekerítését, a meglévő invazív fák és cserjék kitermelését, a túlszaporodott cserjék visszaszorításával a tisztások visszaállítását, őshonos fák, cserjék telepítését, odúk kihelyezését, békaívó hely létesítését, tábla kihelyezését és leporelló kiadását.

Mindezekhez támogatókat is keresünk.

A fentiekből is kiderül, hogy erdőnk egy közel intakt állapotban megmaradt, védelemre érdemes erdőssztepp tölgyes és ezzel határos kiszáradó félben lévő tölgy-kőris-szil ligeterdő és gyöngyvirágos tölgyes maradvány, ami még így is képes igazi menedékként gazdag élővilágnak otthont nyújtani (4. sz. kép). Kérdésként merülhet fel, hány hasonló értékes élőhely és életközösség tűnhetett el az elmúlt évszázadban. A kérdés költői, esetünkben valószínűleg tényleg az egyik utolsó mohikánról van szó. A védelmét egyesületünk látja el, s ezzel egy olyan nemzetközi közösség tagjai sorába tartozik, amely az állami természetvédelem munkáját kiegészítve, közösségi és magán rezervátumokat működtet („land trustok”, nálunk természetvédelmi közalapítványok). Úgy hisszük, vitán felül áll, hogy ezek a szervezetek, és magánszemélyek fontos szerepet töltenek be a természet védelmében, olyan területek óvásában is segítséget nyújtva, ahová az állami természetvédelem „keze már nem ért el”.

4. sz. kép

/Fotó: Gyarmathy István/

IRODALOM

- BUKA, L., Gyarmathy, I., Papp, L. 2006: A Hajdúsági Tájvédelmi Körzet. Daru füzetek. HNPI, Debrecen, 22 pp
- FARKAS, S. (ed.) 1999: Magyarország védett növényei. Mezőgazda, Budapest, 416 pp
- GYARMATHY, I. 1993: A Hajdúsági Tájvédelmi Körzet. In Lovas, M. (ed.) A Hajdúsági Tájvédelmi Körzet. A Déri Múzeum Baráti Köre és a HNPI kiadványa, Debrecen, 9-15 pp
- ISÉPY, I., Mihalik, E., Orlóci, L., Papp, L. 2013: Ex-situ növénytudományi megőrzés – Gyűjteményes kertek a növényvilág megőrzéséért. Kiadja a Magyar Arborétumok és Botanikus Kertek Szövetsége, Budapest, 18 pp
- KIRÁLY, G. (ed.) 2009, 2011: Új magyar fűvészkönyv: Magyarország hajtásos növényei. Határozókulcsok és Ábrák. Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, Jósza, 616+675 pp
- PAPP, L., Dudás, M. 1992: Data on botanical values of central and south Nyírség and their vicinity. Déri Múzeum Évkönyve 1989-1990. Debrecen, 7-35 pp
- PAPP, L. 1993: Flóra és vegetáció. In Lovas, M. (ed.) A Hajdúsági Tájvédelmi Körzet. A Déri Múzeum Baráti Köre és a HNPI kiadványa, Debrecen, 27-40 pp
- PAPP, L. (ed.) 2010: A Kék-Kálló völgyének természeti értékei. (Szerzők: ifj. Papp László, Papp László, Gyarmathy István, Baranyi Tamás) Kiadta a Dél-Nyírség-Bihari Tájvédelmi és Kulturális Értéktörző Egyesület, Debrecen, 48 pp
- PAPP, L. 2012: Speciális biológiai értékeink és élőhelyeik megőrzése és rekonstrukciója – a DEBOKERT projekt. KEOP 3.1.3/09-2009-001. Új Széchenyi Terv Pályázat, Debreceni Egyetem Botanikus kertje, Debrecen, 31 pp